

Daarna volgen de verslagen van 15 werkgroepen over 13 verschillende thema's : preventie, crisisinterventie, eerstelijnszorg, beschut wonen, zelfhulpgroepen, politieke implicaties, rehabilitatie en resocialisatie, chronische patiënten, samenwerkingsverbanden, kwaliteitsverbetering, opleidingsnoden van hulpverleners, consultatie en financiering van alternatieven.

Wat de globale beoordeling betreft sluiten wij aan bij een van de slotopmerkingen van een verslag van de workshop door Van Eck en Bloemsma in het Maandblad Geestelijke Volksgezondheid (1980, 5, 427-434). De behandelde themata zijn analoog aan deze die in de jaren vijftig en zestig bij het begin van de 'community psychiatry' aan bod kwamen. Het geheel verliep op serene wijze m.n. niet in een revolutionaire sfeer zoals eind van de jaren zestig en begin van de jaren zeventig.

In elk geval is dit verslagboek de moeite waard voor iedereen die interesse heeft voor veranderingsprocessen binnen de geestelijke gezondheidszorg.

J. Casselman

Ellie Lissenberg, *Kinderen spreken recht. Een onderzoek naar denkbeelden van kinderen over misdaad en straf*, Samsom, Alphen aan den Rijn, 1979.

"Een leerkracht ... meende dat het zinloos was kinderen te vragen naar hun denkbeelden over misdaad en straf. Als kinderen daar ideeën over hebben, zo stelde hij, dan weerspiegelen deze toch de ideeën van hun ouders" (p. 27). Deze opvatting wordt door Ellie Lissenberg betwist : kinderen zijn geen copieën van voor hen belangrijke volwassenen. Haaks op dit uitgangspunt staat de probleemstelling die zij in haar onderzoek uitwerkt : "*Doel* van deze studie is een inzicht te krijgen in de oplossingen die kinderen leren en hebben geleerd voor problemen van beheersing in tussenmenselijke relaties waarop het strafrecht van toepassing is" (p. 3).

Vandaaruit is haar onderzoek veeleer een weergave van de mate waarin kinderen gangbare, door volwassenen uitgebouwde, werkelijkheidsconstructies integreren, dan wel een ontdekking van de werkelijkheidsconstructies die kinderen zélf in hun alledaagse leefwereld opbouwen, en die mogelijk verschillend zijn van deze van volwassenen. Uitgangspunt en probleemstelling van dit onderzoek roepen aldus tegengestelde verwachtingen op; waar, vanuit het gestelde uitgangspunt, verwacht kan worden dat getracht wordt de eigen betekenisverlening van kinderen te *onthullen*, is de probleemstelling gericht op de *beschrijving* van een socialisatieproces : "welke inhoud geven kinderen aan etiketten die zij eventueel van toepassing achten op mensen die zich strafbaar hebben gedragen ?" (p. 15).

De discussies die dit werk kan uitlokken, situeren zich op verschillende niveaus.

Het eerste niveau is dit van de *onderzoeksopzet*. De vermelde discrepantie tussen uitgangspunt en probleemstelling situeert zich op dit niveau.

Nauw hiermee verbonden is de discussie met betrekking tot de gehanteerde *onderzoeksmethode*. 332 leerlingen uit drie basisscholen in Amsterdam werd

gevraagd een opstel te schrijven naar aanleiding van de vraag : "Je weet dat er mensen in de gevangenis zitten die door de politie gepakt zijn. Wat denk je dat dat voor mensen zijn, wil je dat eens opschrijven?" Deze opstellen werden kwantitatief geanalyseerd, waarna een vragenlijst werd ontworpen, waarin ook aspecten die niet in de opstellen ter sprake kwamen, aan de orde werden gesteld. De definitieve versie van deze vragenlijst werd voorgelegd aan 318 leerlingen uit drie basisscholen in Den Haag. Hierbij werd nadrukkelijk gezegd dat het niet ging om goede of foute antwoorden, maar om de ideeën van de kinderen zelf. (pp. 30-32). Duidelijk is het zoeken naar een geëigende onderzoeksmethode; deze wordt bovendien helder beschreven, met inbegrip van de interpretatiemoelijkheden die zich voordeden, en hoe men deze hanteerde. Des te spijtiger m.i. is het daarom dat Ellie Lissenberg niet resoluut opteert voor een kwalitatieve interpretatie van de beschikbare empirische gegevens; we bedoelen hiermee dat getracht wordt te komen tot uitspraken nauw aansluitend bij de betekenisverlening van de betrokken onderzoekssubjecten – in casu de aangesproken kinderen – zélf. Kinderen komen in dit onderzoek aan het woord – de citaten uit de opstellen zijn talrijk – doch blijven onderzoeksobject : onderzocht wordt wat zij er aan mening op nahouden, doch de onderzoeker treedt met hen niet in interactie; de relatie blijft afstandelijk, beschouwend. De betrokken kinderen worden hierdoor niet vanuit hun eigen referentiekader belicht. De poging wordt gedaan om hen aan bod te laten komen, doch vanuit een voor hen wellicht niet helemaal vreemde, maar toch niet eigen wereld.

Het derde niveau van discussie situeert zich op het vlak van de bekomen *onderzoeksresultaten*. Deze worden weergegeven onder diverse hoofdingen : kennis en opvattingen over straffen en misdaden; waardering van delicten; legitimeringen van strafrechtsregels; beschrijving van mensen die zich strafbaar gedragen; redenen geven voor strafbaar gedrag; verwerping en rechtvaardiging van straf; opvattingen over de effectiviteit van straffen en over de activiteiten van het strafrechtelijk apparaat. Grote verrassingen – in de betekenis van een verfrissend anders-denken van kinderen – blijken niet uit dit onderzoek. Ellie Lissenberg concludeert : "De denkbeelden van kinderen over misdaad en straf, ..., passen, *hoe kan het ook anders* (mijn cursivering), in het traditionele beeld over criminaliteit en criminelen." (p. 187).

Ten aanzien van deze interpretatie is m.i. grote voorzichtigheid geboden, ondermeer in het licht van vermelde kanttekeningen over onderzoeksopzet en -methode. Uiteindelijk gaat het in dit onderzoek over het beeld dat kinderen zich vormen over, en over hun ingroei in, een door volwassenen uitgedacht regelsysteem, en niet over hoe kinderen zélf zodanig systeem ontwerpen.

Tot slot geeft Ellie Lissenberg een paar aanbevelingen voor verder onderzoek. (pp. 193-194) Deze worden ingegeven door de zgn. "recapitulatietheorie", of m.a.w. veranderingen op macro-niveau gaan deze op micro-niveau vooraf. De vraag stelt zich hoe het – naar ik dacht ook in de titel verwoorde – uitgangspunt : kinderen zijn geen exacte copieën van voor hen belangrijke volwassenen – in deze opvatting nog recht kan gedaan worden.

Maria Bouverne-De Bie